

POJĘCIE WARTOŚCI W LITEWSKIM JĘZYKOWYM OBRAZIE ŚWIATA

Irena Smetonienė

Uniwersytet Wileński, Wilno

ORCID: 0000-0002-5165-8078

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.4>

ADNOTACJA: Wartości stanowią pomost między tym, co jest w nas i terażniejszością, do której należymy, a tym, czego jeszcze nie ma – naszą przyszłością, naszymi celami. Wartość poprzez naszą świadomość, wolę, wyobraźnię wyrывa nas z terażniejszości i prowadzi dalej. Oczywiście nie ma jednego określenia wartości: różni autorzy traktują wartości inaczej. Z przeprowadzonych już badań nad nazwami wartości wynika, że *wolność* można uznać za podstawową wartość, chociaż jest ona nierozdzielnie związana z pojęciem państwa. Innym ważnym składnikiem państwa jest *honor*. *Język* dla Litwy jest także podstawą wszystkich wartości narodu, jest nieodłączny od wolności społecznej, państwa i narodu. Istnieje wiele sposobów klasyfikowania wartości, uwzględniając coraz to inny aspekt wartości można mówić o wartościach społecznych i nieosobowych lub o wartościach kształtujących osobowość i wartościach doskonalących osobowość. Jednak ściśle granice nie istnieją i nie mogą istnieć, ponieważ człowiek jest zarówno częścią społeczeństwa, jak i odrębną jednostką.

SŁOWA KLUCZOWE: wartości, wolność, państwo, honor, język

Zgodnie z definicją zawartą w „Słowniku filozoficznym” *wartość* to „zasady konieczne w życiu jednostkowym i współżyciu społecznym, modele orientacji, normy zachowania, których, jako obiektywnie obowiązujących, ludzie powinni przestrzegać, subiektywnie oceniając poszczególne zjawiska, myśląc i kontrolując swoje działania” (Halder 2002, 229).

Według filozofów antycznych oraz przedstawicieli nowszych kierunków filozoficznych, którzy odwołują się do podstawy antycznej, to, co jest nazywane wartością, jest „rozumiane jako bycie istnienia dobrym (dobro, jakość, *bonitas*)”. System wartości, determinujący ich przestrzeganie, składa się z trzech płaszczyzn. Przede wszystkim, w społeczeństwie wymagane jest bezwarunkowe przestrzeganie wartości najważniejszych – moralnych, na przykład, nie można naruszyć godności człowieka. Po drugie, należy wziąć pod uwagę wartości związane ze zwyczajami. Po trzecie, wartości kulturowe są celem, są wyznawane w prosty sposób (przez religię, sztukę, politykę, gospodarkę i in.) (Halder 2002, 229–230).

Świat wartości jest, rzecz jasna, światem człowieka. Najważniejsza jest interpretacja wartości, ich poszukiwanie, a następnie obrona. Często zapominamy, że wartość jest łącznikiem lub pomostem. Jest to pomost między tym, co jest w nas i jest terazniejszością, której część stanowimy a tym, czego jeszcze nie ma – naszą przyszłością, celami. Poprzez naszą świadomość, wolę i wyobraźnię wartość odrywa nas od terazniejszości i wiedzie dalej (Daugintytė 2012).

O systemie wartości mówi się od czasów antycznych, do dziś nie powstała jednak lista wartości najważniejszych. Sokrates zastanawiał się nad tym, co to jest cnota, odwaga, sprawiedliwość, Platona bardziej interesowały prawda, dobro, piękno, mądrość, zdecydowanie, odwaga, dzielność i powściągliwość. Arystoteles analizował normy etyczne. Dla Tomasza z Akwinu wartości stanowiły doskonałość, która istnieje jako dobro absolutne. Wyróżnił on mądrość, sprawiedliwość, cnotę woli, wiarę, nadzieję i miłość. Jan Jakub Rousseau podnosił kwestie wolności, równości, braterstwa, człowieczeństwa, za ważne wartości uważał szczęście, rozum, współczucie, zachęcał do kształtowania woli, samodzielności i aktywności. Dla Immanuela Kanta najważniejszymi wartościami były rozum, wolność, szacunek do samego siebie, godność, poczucie obowiązku, samodzielność, wola i dobro. Filozofowie XX w., na przykład, Max Scheler, podjęli próbę klasyfikacji wartości. Myśliciel wyróżnił cztery podstawowe ich grupy: przyjemności – nieprzyjemności (hedonistyczne), życia (witalne), duchowe, świętości–nieświętości (religijne).

Włoski filozof Battista Mondin twierdził, że wartości mogą plasować się na różnych poziomach (w świetle wartości nie wszystkie rzeczy i postęпки są jednakowe: niektóre z nich są bardziej wartościowe, inne – mniej) i tworzyć określoną hierarchię. Dokonał bardziej szczegółowego podziału wartości, który jest znacznie bliższy życiu i poglądom człowieka XX w.: ontyczne (najważniejsza – byt); osobowe (najważniejsza – osoba); społeczne (najważniejsza – rodzina); ekonomiczne (najważniejsza – praca); kulturowe (najważniejsza – język); somatyczne (najważniejsza – ciało); neontyczne (najważniejsza – prawda); estetyczne (najważniejsza – piękno); moralne (najważniejsza – dobro); religijne (najważniejsza – świętość).

Badacze końca XX w. podejmowali próby opracowania hierarchii wartości dla poszczególnych narodów. Jako przykład może posłużyć opis projektu „Polski słownik aksjologiczny”, w którym wyróżniono takie ważne dla Polaków wartości, jak (Bartmiński 2014, 343–344): nazwy pojęć abstrakcyjnych, rozumianych jako wartości: *dobro – zło, piękno – brzydota, prawda – kłamstwo*; cnoty ogólnoludzkie: *miłość – nienawiść, dobroć – złość, wierność – zdrada, lojalność – nie-lojalność, nadzieja – beznadzieja, odwaga – tchórzostwo*; nazwy niektórych statusów społecznych: *wolność – niewola, tolerancja – nietolerancja, zależność – niezależność*; nazwy niektórych indywidualnych i grupowych zachowań: *rewolucja, powstanie, ofiarność, służba, walka, praca*; nazwy zgromadzeń: *lud,*

naród, rodzina, ludzkość; nazwy instytucji społecznych, politycznych i kulturalnych: *państwo, Kościół, język*; nazwy osób lub przedmiotów: *matka, ojciec, dziecko, ziemia, chleb, pieniądze, dom*; nazwy przedmiotów traktowanych jako symbole: *krzyż, orzeł*.

Nie ulega wątpliwości, iż istnieje wiele koncepcji wartości: różni autorzy różnie je traktują. Słowo *wartość* jest używane w bardzo różnych znaczeniach: jako element posiadający wartość uniwersalną, jako atrakcyjne obiekty, jakość życia, cenne przedmioty lub zjawiska, normy zachowania, które wiążą się z podejmowaniem decyzji. Wartości odzwierciedlają wszystko to, co dla człowieka jest najcenniejsze pod względem kulturowym, psychicznym, społecznym, moralnym i estetycznym. Człowiekiem rządzą wartości, on się nimi kieruje, dla nich żyje. Dla jednych wartości są tym, co łatwo osiągalne i stanowi obietnicę szybszego dobrobytu, dla innych – trudności, które hartują, zmuszają do odpowiedzialnego zakończenia rozpoczętych prac. We wszystkich czasach podstawę wartości i cnoty stanowiło powiedzenie „Traktuj innych tak, jak ty byś chciał być traktowany”.

Litewscy filozofowie również prezentują odmienne poglądy na wartości. Juozas Girnius twierdził, że najważniejszymi wartościami, którymi kierował się, były katolicyzm, poczucie narodowe, inteligencja, aktywność, rodzinność i zaangażowanie społeczne. Stasys Šalkauskis i Antanas Maceina wartości porównywali z dobrami. Dobro – to całość kultury materialnej, będącej wytworem wspólnych wysiłków ludzkich: nauka, prawo, sztuka, religia. Šalkauskis twierdził, że dobra i wartości są związane z kształceniem: według niego, dobro jest treścią nauczania, bez którego nie da się zaszcześcić wartości wychowawczych. W przypadku człowieka wartościami stają się wyłącznie dobra dla niego istotne, odpowiadające jego celom i potrzebom życiowym. Celem rodziny jest uczynienie z dóbr wartości, tj. doprowadzenie do tego, by dobra stały się elementem działań i zachowania.

Współcześni myśliciele inaczej traktują wartości, godzą się na ich zmianę:

Wartości można odbierać jak znaki drogowe, które pomagają wspólnocie i jednostce zorientować się na drodze życia społecznego. Mają one znaczenie tylko dla tych, którzy je rozpoznają, uznają, zobowiązują się do ich przestrzegania, rozumiejąc, że to przyczyni się do bezpieczniejszego i szybszego osiągnięcia celu. Z drugiej strony, oczywiste jest, że wartości, podobnie jak znaki drogowe, z biegiem czasu ulegają zmianom (są zastępowane innymi). (Pruskus 2013, 183-184)

Najważniejsze, że pielęgnując odpowiednie wartości, społeczeństwo stara się stworzyć dla jednostki przestrzeń bezpieczeństwa, na której może ona zostać zaakceptowana. Z drugiej strony, zgadzając się na osłonę w postaci wartości, jednostka podejmuje określone zobowiązania, które nie zawsze są zbieżne z jej wartościami i celami. Powszechnie uznaje się, że istnieją wspólne, ogólnoludzkie wartości, jednak każdy naród tworzy też swój własny ich system. Valdas Pruskus twierdzi, że

[...] każdy naród ma swój wartościujący pogląd na przyrodę, ludzi – swoich i obcych, idee, przedmioty. Na tej podstawie tworzy się system wartości konkretnego narodu oraz jego kultura. Zorientowanie na wartości z kolei kształtuje modele zachowania, które regulują życie codzienne członków określonego narodu. [...] W każdej kulturze powstaje swój własny system, w którym wartości tworzą hierarchię. Jest on gwarantem jednolitości kultury, jej niepowtarzalnego charakteru, niezbędnego poziomu uporządkowania i przewidywalności (Pruskus 2013, 185).

Filozof Juozas Leonas Navickas jest zdania, że prawdziwa wartość i jej znaczenie plasują się znacznie wyżej niż środki i dobra użyteczne. Środek jest ważny dlatego, że jako przedmiot służy wyłącznie do osiągnięcia określonych celów. Wartość jest inna – zyskuje sens niejako sama z siebie, ze swojej natury i istoty. Według filozofa, „tylko wartości mogą przynieść sensowne, głębokie, prawdziwe i autentyczne zadowolenie i nawet szczęście” (Navickas 1996, 336). Podobnie wartości są objaśniane również przez badaczy psychologii. W ich opinii, wartości stanowią jeden z istotnych elementów, które decydują o zadowoleniu człowieka z życia, jego stosunkach z otoczeniem i ze sobą oraz o tym, jak osoba przeżywa pełnię i sens życia (Lepeškieñė 1997, 144).

Wartości często występują też w dyskursie pedagogicznym – nauczycielom przypisuje się szczególnie duże znaczenie, gdyż „tylko pedagog, sam wyznający określone wartości, może pobudzić ich rozwój w wychowankach” (Martišauskienė 2007, 136). Badacze pedagogiki określają wartość jako najważniejszą rzecz, która nadaje sens bytowi człowieka, znajduje odbicie w jego stosunku do świata, wyznacza jego obecną i przyszłą aktywność i zachowanie. Wszczepienie właściwego systemu wartości jest ważne w przypadku młodej osoby, tj. tej, której charakter, pogląd na świat czy postawy nie są jeszcze do końca ukształtowane. W tym miejscu należy raz jeszcze podkreślić rolę pedagoga: „w procesie kształcenia ważne jest pomóc wychowankowi dostrzec prawdziwe wartości i ochronić go przed rzekomymi, które mogą prowadzić do tragedii nie tylko w życiu osobistym, ale też społecznym” (Aramavičiūtė 2005, 20; Martišauskienė 2007, 135).

Koncepcja wartości jest niewątpliwie ważna również dla etnolingwistów. W opinii Jerzego Bartmińskiego wartości stanowią pewne pojęcia zakodowane w świadomości, które osoba uznaje za ważne. Są to zjawiska, stany, sytuacje, zachowania lub postawy, które działają w człowieku jako „idee wiodące”, kierując się nimi wybiera on zachowanie i podejmuje decyzje. Wartości są ściśle związane z perspektywą widzenia świata, a mianowicie, pomagają konstruować obraz rzeczywistości doświadczonego człowieka i wiążą teraźniejszość z uprzednio ukształtowanym widzeniem świata, opartym na tradycji. Innymi słowy, wartości składają się na tożsamość kulturową i społeczną mówcy (Bartmiński 2012, 39).

Bartmiński stawia pytanie o to, jak język pomaga w odbiorze wartości lub jakich informacji o nich dostarcza. Należy założyć, że wartości w języku, znaczeniach

wyrazów i ich połączeń (w kolokacjach i frazeologizmach) niejako „są gromadzone”. Pozwala to etnolingwistom na rekonstrukcję systemu wartości, przekazywanego w języku. Należy stwierdzić, że wartości zawsze są wartościami określonego mówiącego – tego, który ocenia rzeczywistość, wyrażając to przez język i ujawniając tak swój sposób myślenia (Bartmiński 2012, 40–41).

Należy zaznaczyć, że badacze często wspominają też pojęcie cnoty. Chociaż koncepcje wartości i cnoty w istocie wydają się bardzo podobne, niektórzy autorzy mądrość lub rozsądek przypisują obu wspomnianym sferom, nie widząc między nimi podziału.

W „Słowniku etyki” *cnotę* definiuje się jako „podstawowe pojęcie etyczne, oznaczające ogólnie każdą rozwiniętą zdolność do przyjęcia przez osobę postawy duchowej i teoretycznej”, jest też charakteryzowana jako stała dodatnia cecha charakteru (Halder 2002, 51–52; Žemaitis 2005, 69, 157). Z powyższych definicji wynika, że wartość jest raczej wiązana z ogólnospołeczną normą moralną, z kolei cnota – z rozumianą przez samego człowieka i dostosowywaną lub dostosowaną do swojego charakteru częścią moralności.

Navickas, porównując cnoty i wartości, cnotę postrzega jako stałe i rzetelne zobowiązanie do służby wartościom moralnym, ich wdrażania i wykonywania aktów cnoty. Jak twierdzi filozof, „[z]dobyc cnotę moralną i na stałe ją przyswoić oznacza pokochać wartości determinujące cnotliwe życie”, a to, że prawdy, zasady i normy cnoty są uznawane za autorytet, wynika właśnie z istoty wartości i głoszonej przez nie niepodważalnej prawdy (Navickas 1996, 336–338). To pozwala zakładać, że wartości – to podstawa cnót, a cnoty – to indywidualne zaangażowanie osoby, kształtowanie (się) charakteru według systemu wartości przyjętego w społeczeństwie.

Z drugiej strony, omawiając stosunek między nauką, wartościami i cnotą, Albinas Plėšnys nie wykreśla wyraźnej granicy między cnotami i wartościami. Filozof zaznacza, że wartości moralne będzie nazywał również cnotami, gdyż „pojęcie wartości jest szersze niż pojęcie cnoty”, innymi słowy, „[to], co cnotliwe, jest wartościowe, istnieje jednak wiele wartościowych rzeczy, które nie wiążą się z cnotą”. Według niego, cnoty dają człowiekowi możliwość robienia dobrych rzeczy, czyli właściwego funkcjonowania w społeczeństwie, i pokazania najlepszego, co ma w sobie człowiek – w tym uwydatnia się też wspomniana zindywidualizowana koncepcja cnoty (Plėšnys 2015, 25).

Myśli filozofów i etnologów są zatem zbieżne – wartości stanowią rdzeń każdej kultury. Jednak kwestia wartości nadal rodzi wiele pytań. Po pierwsze, czy istnieje kanon uniwersalnych wartości? Oczywiście, wartości takie jak *ojczyzna*, *patriotyzm*, *demokracja* i *tolerancja* są ważne dla narodów, ale czy dla wszystkich jednakowo? Wartości bytowe – *praca*, *kariera*, *pieniądze* – są konceptualizowane, ale czy zawsze i wszędzie tak było? Czy takie wartości, jak *rodzina*, *małżeństwo*, *dziecko* nadal są aktualne? Najprawdopodobniej dla mieszkańców Litwy wartości te niewiele różnią

się od wartości ogólnoeuropejskich i ogólnoludzkich, mimo to warto zastanowić się, co jest charakterystyczne wyłącznie dla Litwinów, co włączyli do swojego systemu wartości, przejmując doświadczenia krajów sąsiednich, co miało wpływ na znaczenia wyrazów. Według N. Vėliusa wszystko, co otrzymujemy z zewnątrz, „przechodzi przez litewskie sito”: „całe ludzkie doświadczenie, nabyta wiedza filozoficzna, literacka – wszystko, co zdobywamy, jest „trawione”, przetwarzane przez naszą jednostkowość. A nasza jednostkowość i zawarty w nas nieświadomy element myślenia, siła uogólnienia i analizy – wszystko to jest wrodzone, zdeterminowane przez tradycję. Cała kultura, którą otrzymujemy z zewnątrz, jest przetwarzana przez naszą naturę, zgodnie z zasadami natury etnicznej” (Seliukaitė, Vitkuvienė 1999, 393–400).

System wartości w litewskim językowym obrazie świata nie jest spójny. To, jakie wartości są ważniejsze w pewnym momencie, zależy od zmian historycznych, politycznych, kulturowych i innych. Ponadto, jak wspomniano, wartości są ze sobą powiązane, na przykład, pojęcia *języka*, *narodu* i *państwa* w podświadomości ludzi są nierozłączne. *Język* jest interpretowany jako środek komunikacji lub charakterystyczna cecha narodu. *Naród* jest interpretowany jako grupa ludzi, mówiących jednym językiem i żyjących w państwie, a *państwo* jest obszarem, na którym mieszka naród mówiący jednym językiem. Ogólnie rzecz biorąc, pojęcie PAŃSTWA jest obecne w prawie każdym koncepcie, dlatego naturalne jest, że politolodzy często uważają tę wartość za najważniejszą dla Litwinów¹.

Analiza już opracowanych konceptów pokazuje, że WOLNOŚĆ można uznać za wartość podstawową, chociaż jest ona też po części związana z pojęciem PAŃSTWA. Już Renesans wywyższył wolność, która wydawała się być fundamentem bezpieczeństwa państwa oraz dobrobytu. Opracowanie konceptu WOLNOŚĆ pokazuje, że to pojęcie jest bardzo szerokie i ewoluuje z biegiem czasu – jeśli wolność kraju jest zagrożona, walka o nią staje się najważniejsza, gdy wolność zostanie już zdobyta, na plan pierwszy wysuwa się dążenie do wolności osobistej, dlatego prawnicy twierdzą, że wolność wciąż potrzebuje przedefiniowania. Nie ma absolutnej wolności, jest ona powiązana z obowiązkiem i odpowiedzialnością.

Kolejnym elementem składowym państwa jest MORALNOŚĆ. W opinii renesansowego publicysty Michała Litwina właściwe prawo powinno udoskonalić obyczaje społeczeństwa, uczynić przejrzystym życie moralne – najważniejsze źródło siły państwowej. W opinii Rotundusa dobrobyt ojczyzny wynika bezpośrednio z moralnej dojrzałości jego obywateli.

Poniższy cytat z jednego kwestionariusza najlepiej oddaje istotę PAŃSTWA: *bez państwa człowiek nie może czuć się prawdziwym człowiekiem, nie ma też w sobie wewnętrz-*

1 Szczegółowe analizy przytoczonych tu i poniżej konceptów są publikowane w monografiach „Vertybės lietuivio pasaulėvaizdyje“ (K. Rutkovska, I. Smetonienė, M. Smetona 2017) i „Kalba. Tauta. Valstybė“ (I. Smetonienė, M. Smetona, K. Rutkovska 2019).

nego spokoju. Państwo jest zorganizowaną wspólnotą polityczną z najwyższą władzą oraz krajem rządzonym przez tę społeczność. Analiza konceptu pokazuje jednak, że pojęcie PAŃSTWA jest bardzo podobne do pojęcia NARODU, ponieważ najważniejszymi jego elementami są terytorium, naród, historia, język, przeszłość historyczna i kulturowa łącząca ludzi, relacje krwi, lub, jak jeszcze wyraźniej stwierdzono w kilku kwestionariuszach: „miejsce łączące narody we wspólnym języku, prawie, przeszłości; miejsce zamieszkania narodu, rządzone przez naród, który mówi jednym językiem; kraj, w którym żyją ludzie, którzy mają swoje własne prawo, władzę”.

JĘZYK dla Litwina również jest podstawą wielu wartości narodowych, jest nierozzerwalnie związany z wolnością publiczną, państwem i narodem. Język pochodzi z ludzkiej świadomości, ale zdolność do wydawania dźwięków, z których tworzy się język jest dana wyłącznie człowiekowi, dlatego słowo potrzebuje ciała. Potęgą języka jest ogromna, jest manifestacją potęgi ludzkości, dlatego powinna wiązać się wyłącznie z czystymi intencjami, zrozumieniem obowiązku wobec ludzkości – tylko wtedy czyni cuda. Język jest zmienny, zmienia się wraz z osobą, z życiem społecznym i gospodarczym państwa – niezmienny język może stać się barierą rozwoju kulturalnego państwa i narodu. W języku ojczystym można wyrazić to, co się myśli, co czuje, co się wie, tylko w języku ojczystym zachowują się wytwory przodków, przekazywane następnym pokoleniom. Państwo nie istniałoby bez języka, język jest znakiem naszej tożsamości, wymaga pielęgnacji, ponieważ tracąc język, człowiek traci fundament, na którym stoi.

Dla Litwy NARÓD jest czymś więcej niż uważa społeczeństwo, elita czy politycy. Nawet SOLIDARNOŚĆ NARODOWA jest pojęciem, którego nie da się określić słowami zaczerpniętymi z języka używanego na co dzień, jest czymś cudownym w człowieku, podobnie jak wiara. Ale mówienie własnym językiem, śpiewanie pieśni ludowych, posiadanie własnej kultury, nie oznacza jeszcze bycia narodem, jeśli się nie podejmuje działań na rzecz społeczności, dla dobra ojczyzny; nie ma narodu, jeśli jesteśmy wyobcowani, jeśli mamy na względzie tylko nasze osobiste cele, nie możemy nazywać się narodem. Naród, podobnie jak jego język, jest zmienny, nie jest tworem stałym. Naród musi się otworzyć i wzrastać w każdym sensie, dostosowywać się do zmiennych warunków życia, rosnać i dzięki temu wchodzić na wyższy poziom inteligencji, odpowiedzialności, uczyć się odróżniać to, co dobre, od tego co złe, co pozytywnie wpływa na przyszłość i poprowadzi do przodu, a co hamuje. Narody rodzą się i umierają, to naturalny proces. Według filozofa Romualdasa Ozolasa, regresja najważniejszych i niezmiennych zmiennych: utrata ziemi, fałszowanie historii i rezygnacja z języka, spowodowałaby śmierć narodu litewskiego. Dziewiętnastowieczny litewski filozof Vydūnas powiedział z kolei, że naród może zostać wskrzeszony, jeśli się zjednoczy i pojawi się przywódca, który go poprowadzi. Niekoniecznie musi być politykiem, może być poetą, myślicielem. Najważniejsze, by umacniał żywotność narodu.

Dwa stanowiska – obiektywne i subiektywne – mogą zostać użyte do analizy kolejnej litewskiej wartości – HONORU. Dla Litwinów honor istnieje na obu płaszczyznach: (1) Litwin chce być uznawany i szanowany, jest to nacisk na poczucie własnej wartości, dążenie do celów i inne działania, za które można uzyskać sławę; (2) z drugiej strony Litwin nie wyobraża sobie, że nie będzie członkiem jakiejś wspólnoty, ponieważ tylko wspólnota może uznać wartość jednostki – dlatego dobre imię osoby jest związane z honorem zbiorowym i koniecznie musi mieć wyraz publiczny.

Niewątpliwie istotną wartość dla Litwina stanowi również dzisiaj rodzina. RODZINA to grupa ludzi, którzy są związani nie tylko pokrewieństwem, ale także wspólnym interesem, wspólnie podejmowanymi działaniami, duchowością, a duchowo bliscy ludzie mogą zostać członkami rodziny; rodzina jest źródłem czystych uczuć, cnoty, pobudza dobre cechy jednostki, przyczynia się do ich pielęgnowania, chroni wolności swoich członków; rodzina stanowi filar państwa, od niej zależy przyszłość kraju i dobro narodu; w rodzinie ważne są relacje bytowe, wspólny stół i spędzany razem czas, obchodzone uroczystości.

Gdzie rodzina, tam własny dom. Jest to miejsce, w którym mieszka rodzina i ludzie bliscy członkom rodziny, łączy ich więź duchowa, a nie ściśle przestrzegana hierarchia; trudno jest zbudować dom, wymaga to wysiłku wszystkich żyjących w nim osób lub osób z nimi powiązanych, umiejętności współżycia, poszanowania innych, tolerowania ich zachowań (dobrych i złych) – tylko przy spełnieniu takich warunków dom będzie schronieniem przed światem, miejscem, w którym można znaleźć azyl i wsparcie, pozostać sobą; dom jest niezwykle ważny, gdyż człowiek jest skłonny do jego sakralizacji lub nadawania cech ludzkich, ważne jest, aby nawet będąc daleko mieć swój dom rodzinny; domy mogą również pełnić funkcje publiczne – być siedzibą poszczególnych instytucji, gromadzić osoby chętne do spędzania czasu pod jego dachem lub izolować odpowiednie osoby; dom jest także budynkiem z poszczególnymi częściami (okna, okiennice, ganki, dachy, ściany), które nabierają symbolicznego znaczenia w ludzkiej świadomości; zazwyczaj dom stoi wśród innych budynków gospodarczych, blisko natury, powinien być mocny i zadbane; dom to miejsce przechowywania ulubionych przedmiotów, dobrego jedzenia oraz miejsce podejmowania działań.

Życie ludzkie jest nierozzerwalnie związane z pracą. Dzięki pracy człowiek stanowi harmonijną jedność z naturą. Podstawą jego istnienia w przestrzeni, gdzie wszystko ma swoje znaczenie i cel, jest praca – wytrwała, ciężka. Miłość do pracy czyni człowieka przyjemnym, zachęca do uczciwego jej wykonania. Praca jest niejako łącznikiem między dwiema pracującymi osobami, rodziną i społecznością większą. W różnych dyskursach pojawia się też patriotyczny aspekt pracy – pracując, człowiek przyczynia się do dobrobytu społeczeństwa, umacnia państwo; praca jest wartością, godnością, koniecznością i obowiązkiem, ale może być również

traktowana jako hobby, niewymagające większego wysiłku. Ludzie odczuwają satysfakcję ze swojej pracy w pewnych warunkach społecznych: kiedy zostają ukształtowane uczciwe relacje między pracodawcą a pracownikiem, a w zespole panuje zaufanie i życzliwość, przez pracę nabywa się nowe umiejętności, uczy się korzystania z nowych technologii.

Z przedstawionych powyżej kilku przykładów jasno wynika, że niezwykle trudno byłoby poklasyfikować wszystkie litewskie wartości. Podczas pracy nad książką *Vertybės lietuvių pasaulė vaizdyje* [Wartości w litewskim językowym obrazie świata] (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017), zrodziła się myśl, że w oparciu o analizę konceptów można również podjąć próbę klasyfikacji wartości, istotnych dla litewskiego społeczeństwa.

Wydaje się, że możliwe są różne sposoby klasyfikacji, obierając coraz to inny aspekt wartości, na przykład: wartości publiczne: państwo, naród, ojczyzna, język, wolność, ziemia, praca, ofiarność, sprawiedliwość, obowiązek, honor, moralność, dobro, piękno, cnota i in.; wartości osobiste: szczęście, rodzina, dom, wolność (osobista), zdrowie, miłość i in.

Jeśli wartości połączymy z człowiekiem, mogą one wiązać się z rozwojem osobowości: wartości kształtujące osobowość: dom, rodzina, natura, wiara, praca, cnota, miłość i in. – to wszystko człowiek otrzymuje w rodzinie; wartości doskonalące osobowość: państwo, naród, język, wolność, patriotyzm, empatia, tolerancja, mądrość i in. – to wszystko człowiek otrzymuje w szkole i w dalszym życiu.

Nie ma jednak i nie może być ścisłej granicy między wartościami, gdyż człowiek jest zarówno częścią społeczeństwa, jak i jednostką. Wartości stanowią wyjątkowo ważny czynnik w kształtowaniu postaw duchowych i intelektualnych cnotliwej jednostki i ich transformacji w konkretne zachowania, są najważniejszym obszarem moralnego zachowania, kultury, łączą to, co ludzkość stworzyła w całej swojej historii. W tym sensie pojęcie wartości obejmuje wiele znaczeń. Oznacza to również, że osoba z wielu wartości może i powinna wybrać te, które są dla niej najważniejsze i postępować zgodnie z nimi. Człowiek, wszystkie jego działania, aspiracje i pragnienia również są nierozzerwalnie związane z jego osobistym opowiedzeniem się za tymi wartościami.

LITERATURA

- ARAMAVIČIŪTĖ VANDA, 2005, *Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas*, [w:] *Acta Paedagogica Vilnensia* 14, 18–27.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2012, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, Sheffield, Bristol: Equinox Publishing Ltd.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2014, *Polskie wartości w europejskiej aksjospherze*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

- DAUGINTYTĖ DEIMANTĖ, 2012, *Rašytojas V. Martinkus: „Neįmanoma palaidoti vertybių, nes tada laidosim patys save”*, [w:] *Literatūra ir menas*, Nr. 12.
- GANUSAUSKAITĖ BEATRIČĖ, 2018, *IŠMINTIES koncepto analizė* (praca magisterska).
- HALDER ALOIS, 2002, *Filosofijos žodynas*, Vilnius: Alma littera.
- LEPEŠKIENĖ VITALIJA, 1997, *Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje*, [w:] *Psichologija* 17.
- MARTIŠAUSKIENĖ ELVYDA, 2007, *Mokytųjų vertybinės nuostatos ir jų sklaida pedagoginėje veikloje*, [w:] *Acta Paedagogica Vilnensia* 19.
- NAVICKAS JUOZAS LEONAS, 1996, *Vertybės ir dorybės*, [w:] *Lietuvos filosofinė mintis*, Vilnius: Aidai, 336–338.
- PLĖŠNYS ALBINAS, 2015, *Mokslas, dorovė ir vertybės*, [w:] *Soter* 56 (84), 25–35
- PRUSKUSVALDAS, 2013, *Vertybės ir kultūrinis identitetas komunikacijos kontekste*, [w:] *Logos* 76, 182–188.
- RUTKOVSKA KRISTINA, SMETONA MARIUS, SMETONIENĖ IRENA, 2017, *Vertybės lietuvių pasaulė vaizdyje*, Vilnius: Akademine leidyba.
- SELIUKAITĖ IRENA, VITKUVIENĖ PERLA, 1999, *Norbertas Vėlius*, Vilnius: Mintis.
- ŽEMAITIS VINCENTAS, 2005, *Etikos žodynas*, Vilnius: Rosma.

Z języka litewskiego tłumaczyła
TERESA DALECKA

The Concept of Values in the Lithuanian Worldview

Summary

Although the value system has been discussed since the antiquity, the list of underlying values has not been available yet. Socrates elaborated on virtue, courage and justice, Plato was concerned about truth, goodness, wisdom, determination and temperance. Aristotle analysed ethical norms. Thomas Aquinas considered values to be perfection, which exists as absolute good. He distinguished prudence, justice, volitional morality, faith, hope and love. Jeanas-Jacquesas Rousseau tended to exalt ideas of liberty, equality, fraternity, and humanism and considered happiness, reason, sympathy to be underlying values, encouraged development of volition, independence and pro-activeness. The most relevant values for Immanuel Kant included reason, liberty, self-respect, honour, duty, autonomy, volition and goodness. The philosophers of the 20th century, for example, Max Scheler, made attempts to classify values. The Italian philosopher Battista Mondina stated that values can be of different levels (from the perspective of values not all the things and behaviour patterns are equal: some of them possess more value, whereas the others – less) and comprise a certain hierarchy. He presents a more detailed classification of values, which better complies with life and attitudes of an individual in the 20th century.

In the end of the 20th century the researchers got an idea of creating a hierarchy of values relevant to a separate nation. The description of the project “Polish Axiological Dictionary”, which distinguishes the values of importance to the Polish, can be considered an example.

It is obvious that a unified conception of values did not exist: different authors treated values in a different way. The concept *value* is used in various meanings: as an aspect of world value, as attractive objects, life quality, valuable things or phenomena, behaviour norms which influence decisions. Values reflect what is most valuable for an individual from cultural, psychological, sociological, moral and esthetical perspectives. An individual is governed and guided by values; he/she lives for them.

The values make up the core of every culture. However, the issue of values raises many questions. Firstly, does a canon of universal values exist? In fact, such values as *motherland*, *patriotism*, *democracy* and *tolerance* are important but are they equally important? Such daily life values as – *work*, *career*, and *money* – are conceptualised. The question arises if this has always and everywhere been like this? Are such values as *family*, *marriage*, *child* still relevant these days? Most likely for Lithuanians these values will hardly differ from common European or common human values but it is still interesting what is typical only of Lithuanians, what did they include into their value system adopting experience of neighbouring countries and what presupposed the meaning of words.

Working on the book “Values in the Worldview of Lithuanians” an idea came to mind that following the concept analysis, attempts can be made to classify Lithuanian values. Various classification principles can be applied:

- Societal values: state, nation, motherland, language, freedom, land, work, commitment, justice, duty, honour, morality, the good, the beautiful, morals, etc.
- Personal values: happiness, family, home, personal liberty, health, loves, etc.

They can also be related to the individual’s growth:

- Values that build up the personality: home, family, nature, faith, work, morals, love – that is, everything, what a person gets in the family.
- Values that improve the personality: state, nation, language, freedom, patriotism, empathy, tolerance, wisdom, etc. – that is, everything, what a person gets at school and in his/her further life.

However, strict boundaries do not exist and cannot exist because a person functions as a member of society as well as a separate individual.

KEYWORDS: values, freedom, state, virtue, language
